

Яскравий жовто-багряний диск перебував високо у небі. Створюючи своїм існуванням контраст з вицвілим чи то не дофарбованим ніжно-блакитним небом, він приваблював до себе, привертав увагу людей. Непохитний на перший погляд, найбільший у своїй позиції там нагорі, та по суті речей такий само підвладний іграм часу, як і всі унизу. Це був той самий диск, що дарує нам тепло і світло, той самий, до якого тягнуться рослини і який засліплює нам очі, той, що виринає з-за обрїю щоранку і народжує новий день. Насправді він перебував не так вже й високо у небі і був не таким яскравим – радше червоний, ніж жовтий. Це було вранішнє сонце – сонце, яке тільки-но зійшло. З'явилася невелика дитяча долоня і затулила сонце. Більша частина сонця зникла, але там, де долоня закінчувалася воно все ще яскравіло, обтікаючи перешкоду наче рідина. Долоня ж злегка-злегка коливалася, вона здійснювала мимовільні рухи: вгору-вниз, праворуч-ліворуч – не від вітру, а просто так. З'явилася ще одна дитяча долоня і так само затулила сонце. Ця друга долоня також злегка коливалася, і на ній, на відміну від першої, райдужно виблискували маленькі краплинки: деякі, менші – вже встигли підсохнути, більші – все ще існували. Дві дитячі долоні почали наближатися одна до одної й практично одразу зустрілися. Здається, це було визначено заздалегідь. Долоні злилися в одне ціле, і цієї миті чомусь стало зрозуміло, що маленькі істоти, котрим належали ці дві долоні, будуть так стояти поруч, дивитися на небо, а їхні долоні не розлучаться ще довго-довго, можливо доти, доки не настане час йти на сніданок. Самого ж сонця тепер не було видно практично ніде, хіба що трішки – крізь пальці. Лишилося тільки його світло – в небі. І тепло – в дитячих долонях.

I

Кімната мала вигляд житлової, але більш уважно пригля-
дівшись, можна було здогадатися, тут вже давно ніхто не
живе. Кілька пильних павутинок в одному з верхніх кутків
і ще більше – на люстрі, відсутність живого людського безла-
ду, можливо ще якісь дрібниці – вказували на це. Втім, пра-
вильніше було б сказати: «не проживає», а не «живе», оскільки
в деяких місцях безлад все ж таки існував – скажімо так, певні
його ознаки. Хтось явно тут бував. Можливо інколи. Можли-
во навіть вночі, хоча навряд. Однак з впевненістю можна було
стверджувати, що нині кімната не містила у собі жодної живої
істоти, принаймні точно – людини.

Безлад існував головним чином на письмовому столі. До-
стеменно не ясно, був це творчий безлад чи якимось навпаки,
у будь-якому разі він розподілявся нерівномірно. За бажан-
ням, можна б було взагалі не вважати безладом те, що могло
спокійно стати порядком за дві хвилини. Певна впорядкова-
ність навіть нині спостерігалася у лівій частині столу: папе-
ри лежали там кількома високими стосами, і ці досить рівні
нагромадження мали достатньо інтелігентний вигляд. В пра-
вій же частині столу, біля якої стояв стілець, листки паперу,
скріплені чи склеєні по кілька, ніби вели між собою боротьбу
за найліпше місце. Кілька поодиноких листків навіть впали
звідти на підлогу і було не зовсім зрозуміло, чи комусь ко-
ли-небудь ще знадобиться написаний від руки текст на них.
Саме ці листки паперу на підлозі й привертала до себе увагу
через своє дещо жебрацьке існування, а можливо через те, що
на кожному з титульних була приклеєна фотографія.

Насправді більше привертала до себе увагу на диво струн-
ка і висока шафа зі скляними дверцятами і полицями. Вона
стояла в куті кімнати біля вікна, і правильніше було б наз-
вати її частиною гарнітуру для вітальні, але в тому то й річ,

що подібних предметів гарнітуру мало б бути два – ця ж сумувала тут в повній самотності. В шафі, у недосяжності для пилу, жили порцелянові фігурки. Їх було зо два десятки – й усі різні; вони займали собою всі три наявні у шафі полиці, тож їм не було тісно разом: стояли не надто вже й близько одна до одної. Тут були фігурки людей, звірів, міфічних істот; одна являла собою дерево з головою людини, ще одна була явно інопланетянином – нічого особливого. Дивним було їхнє розташування – фігурки, таке враження, хтось навмисне розмістив неправильно: мало того, що нерівномірно, та декотрі – ще й спиною до потенційного глядача або обличчям одна до одної. Можна було навіть подумати, що це вони самі так повіришували, і наступного дня, можливо, стоятимуть геть по-іншому. Поряд з цією високою шафою, прямо навпроти письмового столу, розташовувався старенький диванчик колись елегантного темно червоного кольору. Багато років хтось сидів на лівій, дальшій від вікна частині диванчику – там він був явно продавлений і більш потертий. Права, ближча до вікна і шафи з фігурками його частина, здається, користувалася значно меншою популярністю.

Вікно було практично повністю закрите не надто вже новим на вигляд тюлем. Ліворуч на підвіконні в самотності жив маленький кактус, а прямо перед просвітом у тюлі, на високій тринозі, об'єктивом до вікна стояв досить таки громіздкий фотоапарат. Позитивне враження від люстри, що звисала зі стелі, псували, як було зазначено вище, кілька ниток павутиння. А так, люстра не те щоб була надто вже дорогою, але, втім, її квітки, що росли вгору і замість аромату віддавали кімнаті світло, були не просто звичайними квітками тривіальної люстри – вони були якимись інакшими, не зрозуміло навіть за рахунок чого.

Ближче до дверей у кімнату стояла строго прямокутна і абсолютно несучасна шафа з темного дерева. Нині вона була закрита і хоч називалася шафою для одягу – не містила в собі навіть й шкарпетки – її полиці були порожні, а у відділенні для верхнього одягу висіли тільки двоє плечиків: одні – великі пластмасові, інші – малі і залізні, для брюк. Ця громіздка шафа не мала нічого спільного з високою і худорлявою шафою зі скляними полицями, так само, як і та – з диванчиком, так само,

як диванчик – з письмовим столом, а стіл – зі стільцем. Складалося враження, що кожний предмет меблів в кімнаті купувався окремо, в різний час, можливо навіть різними людьми. Єдине, що можна було стверджувати напевне, це те, що шафа і двері не жили у мирі: кожен, хто володів основами геометрії, міг провести уявну лінію між ручкою на дверях і багаторічною відмітиною на шафі. Можна було б переставити шафу на інше місце або зробити, щоб двері відкривалися в протилежний бік, але це явно нікому не було потрібно. За дверима в кімнату був ясна річ передпокій. Десь там же – кухня, ванна й вбиральня.

Загалом, хоч і не надто нова, не надто вишукано обставлена – та все ж це була звичайна кімната: шафа, стіл, люстра, фотоапарат, папери, сміттєвий кошик, диванчик, вікно – меблі як меблі, тюль як тюль, пил як пил. Все б нічого, але фотоапарат... з ним було щось не те. Він хоч і не лякав, та все ж видавався дивним.

Ви коли-небудь помічали, що на фотографіях іноді трапляються люди, котрих там не мало бути – перехожі наприклад, якісь інші невідомі вам люди? Якщо подумати, то кожен з нас, напевне, й сам бував таким випадковим зайвим на чийсь фотографії. Хоча б раз. Ви не можете знати, але, можливо, якраз зараз хтось дивиться на ваше зображення і думає про вас: хто ви, як вас звать, чим ви займаєтесь, чим ви займалися раніше... Цілком може бути, що ви помітили, як вас випадково сфотографувала незнайома людина, але ви швидко забудете про це, а ця людина буде думати про вас багато разів – щораз дивлячись на своє фото. Подумайте, так навіть знайомляться. А інколи буває й інакше: вас свідомо хтось фотографує, але ви про це не знаєте. Потім, можливо, і дізнаєтесь, але тільки якщо той, хто вас сфотографував захоче цього.

Фотоапарат стояв на своїй тринозі практично впритул до вікна, достатньо сильно нахилений об'єктивом донизу. Цей його об'єктив був, схоже, професійним і слугував для збільшення об'єктів на відстані. Фотоапарат називався «Поляроїд. Миттєве фото» (принаймні, здається, так їх називали раніше). Якщо вам більше, ніж вашим меблям, ви маєте пам'ятати ці фотоапарати. Вони були популярними десь так на межі 80-х і 90-х. Тепер, думаю, це мало що коштує, але тоді такий могли мати тільки в міру небідні люди. У деяких він все ж був, і коли

власник такого фотоапарату робив свій знімок, це привертало неабияку увагу, особливо діточок – всі оточували фотографа і з захватом спостерігали, як з дива техніки виходить на світ невелика прямокутна фотографія. Спочатку на ній нічого не було – був потрібен час, щоб фотографія, як багатозначно казав фотограф: «під впливом кисню, що міститься в повітрі», проявилася. Потім він починав дещо по-дурному махати фотографією, аби прискорити процес, оскільки скептики вже були готові привезти в дію своє скептичне ставлення. Потому фотографія таки ставала фотографією, і це було маленьким дивом. Потім вони вийшли з моди: чи то під тиском інших маленьких див, чи тому що фотоапарат був досить громіздким, бо постійно мав містити в собі певну кількість прямокутних шматочків паперу. Цей фотоапарат в кімнаті, націлений у вікно, був, мабуть, одним з небагатьох таких, що й досі комусь слугував, а можливо – і єдиним. Я знаю, що тоді, в часи популярності, ніхто не використовував ці фотоапарати з професійним фотооб'єктивом і усвідомлюю, що саме цей фотоапарат напевне й не зміг би зістикуватися з подібним об'єктивом, але цей тут у кімнаті – був з таким. Громіздкий фотоапарат з громіздким фотооб'єктивом на високій тринозі біля вікна...

Ви, мабуть, думаете, що там, під вікном кімнати, там, куди був націлений об'єктив – розташовувалося щось особливе, щось красиве, щось значуще. Не знаю... для кожної людини особливе значення можуть мати абсолютно різноманітні речі й так само різні місця: у когось десь щось там сталося – хороше чи погане, хтось десь народився, хтось – навпаки. Під вікнами цієї кімнати був тротуар. Тротуар, що тягнувся вздовж довгого багатоквартирного будинку навпроти, обіч не дуже широкої дороги. І все. Так, він був досить людним, та все ж це був тільки тротуар – навіть не плитка, просто асфальт. Можливо – центральна частина міста, можливо – і не дуже.

Кімнаті з видом на тротуар також було абсолютно байдуже, в якому районі вона розташована і на якій вулиці. Кімнати взагалі живуть своїм життям. Містять в собі меблі, людей, домашніх тварин; пам'ятають щастя і горе, потім забувають; виробляють пил, тьмяніють, руйнуються, відроджуються знов. Якщо нікого живого немає – насолоджуються тишею. Але не

завжди. Якийсь несподіваний звук раптом порушив спокій кімнати з видом на тротуар. Звук був механічним. Це було: «тр-р-р-р-р», – не дуже гучно, а наприкінці: «клац!» – голосніше. Фотоапарат сам по собі зробив знімок. Якусь мить нічого не відбувалося, а потім з фотоапарату вийшла фотографія. На ній нічого не було. Потрібен був час.

В місті була друга половина дня, кінець весни. Було ще ясно. Там, під вікном кімнати, на тротуарі, було чимало людей: хтось йшов, хтось з кимось розмовляв – як завжди. Хтось потрапив на фотографію? Поки що було незрозуміло. А чи був помітний фотоапарат у вікні – звідти, знизу? Взагалі-то – більш ніж. Будь-яка людина, будь-який перехожий, піднявши голову до рівня останнього п'ятого поверху будинку, що був через дорогу, міг неозброєним оком побачити громіздкий об'єктив там у вікні. Що б тоді ця людина подумала? Вона б подумала, що у цій кімнаті живе професійний фотограф, або просто якийсь позер, що придбав собі професійний фотооб'єктив і виставив його ближче до вікна, аби похизуватися. Й те й інше було невірним, але вся проблема полягала в тому, що ніхто власне і не дивився у вікно п'ятого поверху, тому що коли людина йде, вона зазвичай не дивиться у вікно п'ятого поверху. Якщо стоїть на місці – то так, може і подивитися, а коли йде – ні. А в тому й то і річ, що якраз в цій частині тротуару всі здебільшого йшли. Якщо хтось і стояв, то, думаю, вкрай рідко; неподалік розташовувалася зупинка громадського транспорту, та мабуть, вона була не надто популярною, бо біля неї зазвичай чекали на свій тролейбус всього кілька людей, а то – й взагалі нікого. Дитина могла побачити об'єктив у вікні, скажімо, маленький хлопчик міг сказати мамі: «Мама, дивись, там у вікні фотоапарат!». Діти багато чого помічають, діти звертають увагу на такі речі, на які дорослі вже давно – ні. Але дорослі ніколи не звертають уваги на слова дітей, а якщо й звертають, то зазвичай мають схильність применшувати їхнє значення. У відповідь на своє здивування хлопчик напевне отримав би пояснення у котрому зазначалося б, що це всього лише простий об'єктив фотоапарату і він просто розташований собі біля вікна – нічого особливого, нічого вартого уваги. А як же мешканці таких самих кімнат у довгому будинку навпроти, через дорогу – вони-то щодня бачили фотоапарат

у вікні п'ятого поверху, до того ж, можливо, ще й багато років? Фотоапарат завжди був на одному й тому самому місці, його нікуди не пересували – чи не здавалося їм це дивним? Так, вони бачили фотоапарат багато років – і вони звикли, вони його вже не помічали, за ці багато років до фотоапарату у вікні звикли їхні очі, звикнув їхній мозок. Можливо, хтось з них щось і знав чи здогадувався. І тоді цей хтось, виходячи зі свого будинку, третьою дорогою обходив тротуар – ту саму його частину, на котру був націлений об'єктив. Втім, таких було небагато, якщо вони й взагалі колись були.

Фотографія вже потроху почала проявлятися. Тротуару і дрібних деталей не було видно, але вже можна було зрозуміти, що на фотографії була людина. І, хоч цього поки що не можна було стверджувати на сто відсотків, здається, це був якраз той рідкісний випадок, коли людина стояла на місці – саме стояла, а не йшла. Потрібно було почекати ще якусь не надто значну кількість секунд, можливо десь з півхвилини, щоб чітко побачити цю людину. Всього півхвилини – і з нічого ви можете перетворитися на людину з ім'ям і прізвищем. Всього мить – і вам може пощастити потрапити на фотографію і залишитися там на все життя, навіть більше – посмертно.

Потрапити на фотографію... потрапити у чийсь життя... потрапити у чийсь сон. Бути тим випадковим зайвим. Не випадковим. Одного разу побаченим – і потім на все життя у снах. Ви ніколи не потрапляли у чийсь сон? Ви цього не можете знати, але, я вас запевняю, – потрапляли. Навіть зараз ви можете когось снитися. Ви там напевне панк або слон. Це вам так хочеться. Насправді – гірше (так вже влаштовані сні). І задумайтесь: фотографія – це тільки мить, вихоплена з життя, сні – це ціла третина світу. Ваші сні, сні інших. Ви собака. Ви шафа. Ви кактус. Хтось прямо зараз заподіює вам болю, а ви не знаєте про це, хтось прямо зараз закохується у вас, а ви навіть не красиві.

Фотографії бувають червонуваті, ніби з планети Марс, бувають: зелені, яскраві, сліпуче яскраві, незбагненно яскраві, темні, абсолютно темні. Зі снами – так само; ви просто не усвідомлюєте цього, тому що це інший вимір, в порівнянні з повсякденним життям – інший простір, там, всередині вашої голови. У снах людини, що регулярно приймає сильнодіюче снодійне, все дещо

яскравіше, ніж у буденному й нудному житті – так, ніби ви бере-те в руку телевізійний пульт і додаєте: десять одиниць контраст-ності, десять одиниць яскравості і десять одиниць кольорів. Це не те щоб набагато яскравіше, а так – тільки на десять одиниць.

На фасаді якогось закладу, що розташовувався дещо далі ву-лицею замайорили крихитні червоні, жовті і салатові вогники. Їх було погано видно, але так і мало бути – це були діти ночі. Вони ніби слугували сигналом для денного світла, котре мало піти, поступаючись своїм місцем темряві. День закінчувався. І якщо на вулиці цього ще не відчувалося, то у кімнатах тем-рява потроху оволодівала кубічними сантиметрами простору: спочатку десь у кутках, потім – усюди. До своїх осель поверта-лися люди, вони наповнювали свої кімнати штучним світлом: від люстр, світильників, телевізорів – спочатку один яскравий квадратик, потім ще один, ще... Вікно кімнати з видом на троту-ар так і лишилося темним – ніхто не увімкнув люстри оповитої павутинками, ніхто не присів на старенький диванчик.

Почали загорятися вуличні ліхтарі: не всі одразу, а по черзі – як ті вікна. Ліхтар, що був найближчим до вікна з фотоапар-атом був несправним – він то світив, то знов гаснув. Фотографія вже повністю проявилася, вона продовжувала стирчати з фото-апарату в безпосередній близькості од вікна. В ті секунди коли ліхтар працював, можна було чітко розгледіти людину на фо-тографії. Це був достатньо літній, в міру непримітний чоловік. Він був звичайно вдягнений, по погоді, тримав руки за спиною. Можливо навіть інтелігентний, можливо навіть порядний. Він стояв на тому самому місці на тротуарі через дорогу. Більш того, він дивився у вікно – було чітко помітно, що він дивився прямо в об'єктив фотоапарату. Сумнівів бути не могло, літній чоловік знав, коли фотоапарат зробить знімок і він кортів бути там – він хотів опинитися на цьому знімку.

Ліхтар знову вимкнувся – і фото літнього чоловіка потону-ло в темряві, так само як і фотоапарат і вся кімната. За декіль-ка секунд ліхтар мав би увімкнутися знов, але цього не стало-ся. Він блимав-блимав, а потім вимкнувся зовсім, не лишаючи жодних надій. Насправді так було щовечора: так було вчора, так же буде й завтра. Власне, ніхто цього і не помічав, навіть люди, котрі мали відповідати за справність вуличних ліхтарів.

II

«Людина, людина, лавка, загорожа. Я не встигаю за ним..!»

- Давай-давай, швидше!

«Я намагаюся швидше, але я не можу. А він біжить-біжить вперед, і я бачу тільки сірі підошви його сандалів. Чому він так швидко біжить? Чому таке важке дихання? Чому я така стара?!»

«Знов людина – ну дай ти пройти, не стій на дорозі!»

- Швидше, не встигнемо!

«Ой!!! Коліном! Так боляче. Може навіть до крові. Що це? Мій телевизор. Ти не потрібен мені тут зараз, ти все одно зламаний!»

Де він? Вона його вже не бачить, забіг за той будинок? Відірвався. Потрібно бігти. Потрібно. Інакше вона його втрачить. І вона біжить-біжить-біжить. Попри зайву вагу, попри невизначеність, попри біль в забитому коліні.

І люди на її шляху – наче змовилися. Так, ніби їх спеціально зібрали тут: всі такі мовчазні, у всіх однаковий вираз обличчя – наче і не люди. Трохи всміхаються, та якось фальшиво. Через них вона відстане, через них взагалі не видно Славу – всі високі: рівно метр вісімдесят. Ні, це нахабство, вони навмисне так – ось той он чоловік, без голови, в синьому светрі – цілком тверезий на вигляд – зробив крок ліворуч виключно для того, щоб перерізати їй шлях. Вони всі заодно. Валентина зупинилася. От тепер Слава зник – остаточно. Що буде, якщо вона його не наздожене, якщо він перший добіжить, якщо встигне – він з'явиться наступного разу чи ні? А якщо він зникне назавжди? Раптом Валентину накрила злість, така сильна і така стабільна, вона вирішила, що для того, аби нагнати Славу, варто не соромитися і просто розштовхувати їх – необхідно бути рішучою, потрібно почати боротися. У половини з них все одно немає голів. Напролом – і вперед! Слава має бути десь там, за тією сірою багатопверхівкою. Плечем заїхала синьому светру – і він так легко піддався, всього кілограми два важив. І ще впав на іншу жінку, а та ще на наступну людину, і всі – як фігурки доміно: бам-бам-бам. То не люди були – манекени, з трикотажного магазину. Тепер, коли Валентина зрозуміла це, стало легше – байдуже, скільки їх на шляху, вони з пластмаси і майже без мозку. Просто – руки

попереду тіла, і наче як двірники на автомобільному склі: туди-сюди, ліворуч-праворуч...

Прорвалася. Всі манекени відпочивали в горизонтальному стані: десять тисяч чи мільйон. А де сіра багатоповерхівка..? Валентина поглянула навколо: не було ні сірої, ні якоїсь іншої – взагалі ніякої. Вона озирнулася: місто зі своїми будинками було там, позаду, далеко – кілометрах в п'яти, мабуть. То що, виходить, вона стільки манекенів поклала на землю і так завзято, таку відстань пододала – й не помітила, що настільки сильно від'єдналася від міста? То от звідки така шалена втома. Але манекенів тут також не було. Ані будинків, ані людей, ані манекенів – порожній простір. Де Слава?

Он він. Зупинка з необтесаних бетонних панелей. Автобус від'їжджає – жовтий, трисекційний. Дверцята вже закриті, так може і краще. Але Слава б'є кілька разів долонею по заду автобуса... так не можна, водій буде дуже злий на нього. Валентина не в силах рухатися далі, вона просто схилилася і дихає, болить в животі. І кляте світло – таке яскраве! Врешті вона розігнулася, приставила долоню до чола, щоб прикрити очі від сонця. Пилюка.

Автобус все ж зупинився, відкрилися не задні, а одні з середніх дверцят. Слава зайшов до них.

Валентина відчула, що вже може йти. Вона підійшла до бетонної зупинки. Це не автобус, це тролейбус – нагорі роги. І він червоний. Валентина зазирнула всередину: Слава – на її стільці, біля її столику; салон кричуще білий. Навпроти Слави – вона! В своєму темному светрі з плямою, з цигаркою в роті; фарбоване біле волосся, темні корінці; «Кондуктор/Контролер» – на грудях. Як завжди. А в білому салоні тільки столик Валентини, її два стільці – більше нічого. Грають в карти. Який солідний відбій, коли вони встигли?! Валентина хотіла була зайти, але чомусь не змогла; третього стільця для неї не було. Та, клята, в светрі з плямою, уважно дивилася на Валентину, Валентина дивилася на неї.

«Вкрала мій столик. І вазу.»

Слава трохи всміхнувся Валентині, наче запрошуючи її всередину, а потім обережно й нерішуче скуштував шампанське з тонкого келиху.

– Шампанське?! Не можна!

«Звідки вони його взяли?»

- Шановні пасажири, поїзд прямує у депо, звільніть, будь ласка, вагони. Не залишайте у вагонах...

- Чому саме я? – промовила Марія, відповідаючи на погляд чоловіка словами, а не так само поглядом.

- Я вас обрав.

Марія сиділа на лівій частині диванчику – тій самій продавленій. Тут, в реальності, її волосся було аж ніяк не фарбованим білим, а природнім темним. Не було й светру з плямою і цигарки також. Жінка була вбрана в світле і їй можна б було дати років тридцять, чи може й менше. Чоловік сидів на правій частині диванчику, біля високої шафи з порцеляновими фігурками. Ще десять секунд тому він, одвернувши погляд від Марії, довго дивився у вікно. Так вони і сиділи деякий час мовчки – двоє абсолютно незнайомих одне одному людей. Потім чоловік повернув голову в бік Марії, що й спровокувало її першою порушити тишу. Це був той самий чоловік з фотографії – фотографії, котра і нині продовжувала собі стирчати з фотоапарату, в якомусь метрі від чоловіка. Він був вдягнений у той самий одяг, що й вчора, і вираз обличчя у нього був такий же. Коли ви досягнете солідного віку вираз вашого обличчя щодня буде незмінним, що б там не сталося – і так вже до кінця. Сьогодні в літньому чоловікові так само можна було запідозрити порядність, але, здається, це було зробити трохи важче, ніж вчора.

- Чому ваш вибір впав саме на мене? Я звичайна людина, ні чим не ліпша за інших, в дитинстві не подавала ніяких надій, віршів не складала. У мене немає ані юридичної освіти, ані навіть натяку на неї.

- У мене теж її немає. А вона тут і не потрібна, лише заважає. Знадобиться лише трішки вашого часу і трішки холоднокровності – у вас все це є.

- Чому я маю виконувати функції суспільних інституцій вже давно створених самим людством? Вірніше, чому я маю їх дублювати? В цьому житті я займаюся... ви і самі знаєте, не менш важливою справою.

- Маріє, тут не потрібна ні юридична освіта, ні глибокі знання у інших царинах, навіть розум вам тут не потрібний... А інституції, створені суспільством, працюють абияк, оскільки

створені суспільством. Я це точно знаю, як ніхто інший знаю.

Я теж його частина – частина суспільства. Я стану так само брати хабарі, так само вимагати хабарі. Не боїтеся, що я стану звичайнісінькою частиною цієї вічної системи, її дітям?

Брати хабарі..? – чоловік про щось замислився, на мить вираз його обличчя змінився. – Ну то й беріть. Я думаю, це теж частина гри. Хоча, зачекайте, на яких, цікаво, підставах ви їх будете вимагати – власне, як хто? Як людина, котра має великий старий фотоапарат?! Багато хто має такі. До того ж, я вас обрав, і цей факт аж ніяк не був випадковістю. Ваше життя – саме це не дозволить вам скористатись ситуацією в сумнівних цілях.

На диво, попри загалом вельми інтелігентну зовнішність, літній чоловік не справляв приємного враження. Щось видавало його, щось заважало йому бути порядною людиною до кінця, порядною – на сто відсотків. Він був як театральний актор, котрий протягом багатьох тижнів працював над тим, щоб ідеально вжитися в роль свого персонажа, але в день прем'єри забув про грим. Він все робив начебто вірно – так, аби справляти сприятливе враження, але, як не прикро, єдиною субстанцією в цій кімнаті, яка йому вірила був фотографічний папір – нежива істота. В більшій мірі, ніж будь-що інше цього актора псував його ніс. Цей ніс був більшим, ніж у інших людей, до того ж він був ще й гострим, наче пташиний дзьоб, трохи скривленим вбік. У всіх, хто коли-небудь бачив цей ніс чомусь завжди виникала думка, що раніше він мав нормальні розмір і форму, але згодом виріс й загострився; всі незмінно вбачали в цій рідкісній мутації взаємозв'язок з внутрішньою сутністю чоловіка, його справжнім «я» – тим, котре він хотів від усіх приховати. Його ніс, що нині так нелогічно далеко стирчав з його обличчя, також міг бути якимось пов'язаний з родом діяльності цього чоловіка – зміни, що відбулися з цією частиною тіла не були спричинені хворобою або спадковістю, здається, вони були наслідком якихось дій, про котрі міг знати лише тільки він сам. За життя у чоловіка видозмінився не лише ніс, змінився також ще й голос. В його голосі, а радше в манері промовляти слова, по якомусь часі, виникла якась невловима кривизна, – м'якість, – але м'якість владна, а від того неприємна. Здається, він звик до цієї зміни, не опирався їй – говорячи, ставив себе вище за спів-

